

oluşmaya başladı. Mustafa Kemal işe el koyarak Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Grubu adıyla bir grup kurdu. Mi-sâk-ı millî esasları içinde bir program hazırlayarak bütün milletvekillerinin fikirlerini sordu. 10 Mayıs 1921 günü grup ilk resmî toplantısını yaptı. Toplantıya katılan 133 milletvekili Mustafa Kemal'i başkanlığa seçti. Tartışmalar sonunda grup tüzüğü kabul edildi ve grup tam bir parti disiplini içinde çalışmaya başladı. 16 Temmuz 1922'de yapılan tüzük değişikliğiyle idare heyetine, aynı zamanda bütün Müdâfaa-i Hukuk teşkilâtının merkez heyeti görev ve yetkisi tanındı. Bu grup dışında kalan milletvekillerine ise "ikinci grup" adı verildi.

İstiklâl Savaşı kazanıldıktan sonra siyasi parti kurmaya karar veren Mustafa Kemal Paşa, Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Grubu'nu yeni partiye temel yaparak 9 Eylül 1923'te Halk Fırkası'nı kurduğunu açıkladı. Buna dair karar bu tarihte açıklanmakla birlikte Halk Fırkası'nın resmen kuruluşu 11 Eylül 1923'te gerçekleşti.

#### BİBLİYOGRAFYA :

*Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti*, Sivas 1335, s. 1-8; Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ankara 1927, s. 19; Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul 1962, s. 210-214; Y. Hikmet Bayur, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, Ankara 1973, s. 43-44; Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Ankara 1973, I, 113-147, 205-214; Uluğ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*, Ankara 1969; Bekir Sıtkı Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Ankara 1974; Alev Er, "Millî Mücadele'de Siyasal Kuruluşlar", *TCTA*, IV, 1136.

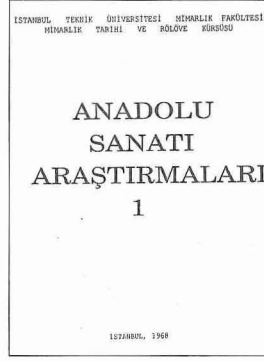


AZMI SÜSLÜ

### ANADOLU SANATI ARAŞTIRMALARI

İstanbul Teknik Üniversitesi  
Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi ve  
Rölöve Kürsüsü tarafından  
yayımlanan yıllık dergi.

Derginin ilk sayısı 1968, ikinci sayısı 1970 yılında çıkmıştır. Yayın programı, Doğan Kuban'ın ilk sayıdaki kısa önsözünde, "Dergi, özellikle Anadolu ve Yakınoğu mimarisi ve sanatı alanındaki orijinal araştırmaları, Mimarlık Fakültesi elemanları ve öğrencilerinin Türkiye'deki anıtlar üzerinde yaptıkları etüd ve röle-veleri yayımlayacaktır" şeklinde açıklanmıştır. Böylece dergide, Türk-İslâm sanatı yanında Anadolu'nun daha önceki devirlerine ait eserler hakkında da araştırmalar bulunacağı belirtilmiştir.



Anadolu  
Sanatı  
Araştırmaları  
dergisinin  
ilk sayısının  
kapığı

Temiz baskılı ve metin dışı ilâveler bakımından zengin olan birinci sayıda, Doğan Kuban'ın "İslâm Sanatının Yorumlanması", Ayda Arel'in "Menteşe Beyliği Devrinde Peçin Şehri", Afife Batur'un "Yıldız'da Şeyh Zafir Türbe ve Çeşmesi", Selçuk Batur'un "Osmanlı Camilerinden Sekizgen Destekli Camiler", Metin Sözen'in "Anadolu'da Eyvan Tipi Türbeler" adlı araştırmaları yer almaktadır. Daha hacimli olan ikinci sayıda ise Doğan Kuban'ın "Anadolu'da Türk Şehri", Aziz Al-bek'in "Tolhan", Ayda Arel'in "Batı Anadolu'da Bazı Yapıların Tarihleri ve XV. Yüzyıl Osmanlı Mimarisi", Selçuk Batur'un "Ondokuzuncu Yüzyılın Büyük Camilerinde Son Cemaat yeri ile Hünkâr Mahfilleri", Metin Sözen'in "Hacı Hamza'daki Türk Eserleri", Afife Batur'un "Osmanlı Camilerinde Almaşık Duvar Tekniği" adlı araştırma yazıları bulunmaktadır.

Genellikle İstanbul Teknik Üniversitesi'nde dergiyi çıkaran kürsü elemanlarının araştırmalarını yayımlayan ve Anadolu'daki Türk mimarisine ağırlık verdiği görülen bu çok faydalı yıllık dergi iki sayıdan sonra devam etmemiştir.



SEMÂVİ EYİCE

### ANADOLU SELÇUKLULARI

(bk. SELÇUKLULAR [Anadolu]).

### ANADOLUHİSARI

İstanbul Boğazı'nın  
Anadolu yakasında  
XIV. yüzyılda yapılmış hisar.

Eski Osmanlı kaynaklarından Aşıkpaşazâde ile Neşri'de adı Güzelcehisar olarak geçer. Neşri'nin Taeschner tarafından yayımlanan nüshasında ise Gözlücehisar olarak kayıtlıdır. Boğaz geçişini kontrol etmek gayesiyle yapılan bir hi-

sara Güzel veya Güzelcehisar denilmesinden çok, gözleme işi gören bu kalenin Gözlücehisar adıyla anılması daha inandırıcıdır. Fâtih devri kaynaklarından Tursun Bey burayı Yeni veya Yenicehisar adıyla anmaktadır. Hoca Sâdeddin ise XVI. yüzyılda bu hisarı Akçehisar olarak adlandırmıştır. Batılılar'ın, XVI. yüzyılda İstanbul'a gelen Albili Pierre Gylles'den (Gyllius) beri Anadoluhisarı'na verdikleri Neo-Castrum adı ise Yenihisar'ın tercümesidir.

İstanbul'u fethetme azminde olan Yıldırım Bayezid (1389-1402), bu hisarı İstanbul Boğazı'nın en dar yerinde ve artık Osmanlı Beyliği'nin kontrolü altında olan Anadolu tarafında bir "köprübaşı" olarak yaptırmıştır. Bu kalenin yapımı için bir taraftan Göksu deresi ağızı, bir taraftan ise Boğaz ile sınırlanan kayalık bir toprak seçilmişti. Burada önceleri bir Bizans hisarı olduğu yolundaki iddianın bir temeli olmadığı anlaşılmıştır. Anadoluhisarı Karadeniz boğazından geçiş kontrol altına alabildiği gibi, karşıya Rumeli yakasına yapılması tasarlanan çıkarmanın da destekleneceği bir yerdi. Fakat aynı zamanda Boğaz'ın Anadolu kıyılarına kadar inmiş olan Türkler'e karşı Bizanslılar'ın Göksu deresi vadisinden yapacakları bir akını da engelleyecekti.

Yıldırım Bayezid'in inşa ettirdiği hisarın ortadaki yüksek kitleden ibaret olduğu bilinmektedir. Aşıkpaşazâde'ye göre bu ilk kısmın inşa tarihi 793'tür (1390-91). Nişancı Mehmed Paşa'ya göre ise burası 797'de (1394-95) yapılmıştır. E. H. Ayverdi, hisarın 797'de (1394-95) Şile'nin fethinden sonra inşa edildiğini ileri sürmektedir. Aşıkpaşazâde hisarın yapılış hakkında bilgi de verir: İstanbul önlerine tekrar gelen Yıldırım Bayezid, Koca-eli'nden Yoros'a giderken Şile fethine Yahşi Bey'i yollamış, kendisi de Yoros'tan geçerken Güzelcehisar denilen kaleyi yaptırmıştır. Aşıkpaşazâde'nin ifadesine göre, hisarın inşası bittiğinde Yıldırım Bayezid Bizans imparatoruna bir elçi göndererek şehrin teslim edilmesini istemiş, fakat Bizans hükümdarı Türkler'e yıllık vergi vermek, Türkler'in bir mahalle tesis ederek burada mescid yapmaları ve bir de kadı bulundurma haklarını tanımak suretiyle durumunu kurtarmıştır. Bayezid Anadoluhisarı'nda bir garnizon bulunduruyordu. Bu sebeple Timur istilâsı ve Ankara Savaşı'nı (1402) takip eden dağılma döneminde de kalenin Bizans'ın eline geçmeyip Türkler'de



kaldığı tahmin edilmektedir. Bayezid'in büyük şehzadesi Süleyman Çelebi'nin bir süre burada konakladığı ve İstanbul'a yakın Kartal, Pendik gibi yerleri dostluğunu elde tutmak için Bizans imparatoruna terkettiği kaynaklarda belirtilmekle beraber bu sırada Anadoluhisarı'nın durumunun ne olduğu bilinmemektedir.

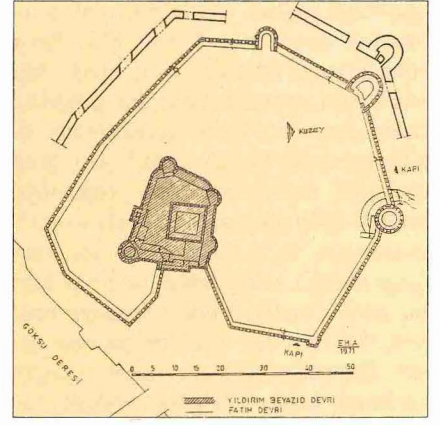
Sultan II. Mehmed 1452'de Avrupa yakasında Rumelihisarı'nı yaptırırken Anadoluhisarı'nın da kıyı tarafında etrafını çeviren bir hisarpeçe inşa ettirerek bu kaleyi daha da güçlendirmiştir. Evliya Çelebi'ye göre XVII. yüzyılda hisarın bir dizdari ve Koca-eli sancağından gelme 200 timar neferi vardı. Topları, karşıya Rumelihisarı'na ve Akıntıburnu istikametine atış yapacak surette yerleştirilmişti. Hisarın, muhafızları için kale dışında bir mescidden başka güneydeki düzlük tanzim edilerek Fâtihten Sultan Mehmed vakfından burada bir de namazgâh yapılmıştır. Gabriel'e göre namazgâh XVII. yüzyıldan daha eskiye gitmez.

Anadoluhisarı'nın esas görevi İstanbul'un fethi ile sona ermiş bulunuyordu. XVII ve XVIII. yüzyıllarda Karadeniz'den gelen Kazak akınlarının durdurulmasında biraz faydalı olmuş, fakat XVIII. yüzyılda Boğaziçi'nin yukarı kısımlarında yeni tahkimatın yapılması ile fonksiyonunu tamamen kaybetmiştir. Bu sebeple hisar kalebendliğe mahkûm edilen suçlular için hapisane olarak kullanılmıştır. Anadoluhisarı XIX. yüzyılın ilk yarısı ortalarına kadar mimari bütünlüğünü korumuştur. 1825'e kadar hisarın bütün kulelerinin üstlerinde külâhlar bulunuyor ve çevresi boş olarak duruyordu. Sadece hisarpeçenin çevirdiği avluda, içlerinde muhafızların yaşadıkları evler var-

dı. 1830'lardan itibaren Anadoluhisarı terk edilmiş, hisar duvarları ile gerek Göksu deresi gerekse deniz arasında kalan ince kıyı daha da dolarak buralarda ahşap evler inşa edilmiştir. Daha sonraları çok yanlış bir iş yapılmış, hisarpeçenin dışı açılan iki kapısı yıkılıp genişletilerek bu iki gedik arasından avludan geçen yol, Anadolu yakasının ana sahil caddesi haline getirilmiştir. 1928'de hisarın bazı kısımları tamir görmüş, bu arada avludaki evlerin bazıları yıkılmış, çimento ile bilgisizce yapılan takviyeler esere zarar vermiştir. Fakat daha kötü olan durum, hisarın içinden geçen cadde'nin genişletilmesi ve hisarın dışından yeni bir cadde açılması için gerekli istiklâk imkânlarının zorlaştırılmasıdır. Son yıllarda Anadoluhisarı'nın bütünü ile restorasyonu için bazı projeler hazırlanmışsa da bir teşebbüse geçilmemiş, sadece Beykoz Belediyesi tarafından namazgâh düzene sokularak eksik kısımları tamamlanmak suretiyle ihya edilmiştir.

Anadoluhisarı, bu konunun uzmanı bir mimar olan A. Gabriel'e göre, tam Ortaçağ şato mimarisine uygun olarak Yıldırım Bayezid zamanındaki biçimi ile dört köşe bir başkule (donjon) ve bunu çeviren bir "gömlek"ten ibaret olup Göksu vadisine girişi koruyan bir savunma kalesi idi. Kayalık bir burun üstüne oturan bu ilk hisarın herhalde eteklerine kadar su geliyordu. Fâtihten Sultan Mehmed'in çevirttiği dört burçlu hisarpeçe ile Anadoluhisarı bir taarruz kalesi durumuna almıştır. Bu duvarın arkasına yerleştirilen toprak, su hisasından atış yaparak gemilere zarar verebiliyordu.

Başkule kare planlı olup içi tonozlu bir mekândan ibarettir. Duvarlarındaki



Anadoluhisarı'nın planı (E. H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtihten Deuri*, İstanbul 1974, IV, 619)

kiriş delikleri evvelce bodrumun üstünde ahşap üç kat olduğunu gösterir. Aslında başkule'nin dışı bağlantısı birinci kattan iner kalkar bir köprü ile sağlanmıştı; bu kattan bodruma duvar kalınlığı içindeki bir merdivenden iniliyordu. Bu başkuleyi çeviren duvarların köşelerinde küçük kuleler yapılmış ve çepeçevre dandanların arkasında bir seğirdim yolu meydana getirilmişti. Avludan seğirdim yoluna çıkışı, bazıları temel duvarlarının içinde olan taş merdivenler sağlıyordu.

Sonradan eklenen hisarpeçenin yarım yuvarlak burçlarının ikisinin içlerinde minare merdiveni biçiminde helezonlu merdivenler vardır. Hisarpeçede de bir seğirdim yolu ile altta top menfezleri olduğuna ihtimal verilir. Bayezid devrine ait kısımların yapısında moloz taşları ve aralarda tuğlalar kullanılmıştır. Pek az yerde geometrik bir süsleme meydana getirecek biçimde tuğlaların yerleştirilmiş olduğu görülmektedir. Fâtihten dönemine ait yapı kısmında ise daha değişik bir teknik kullanılmıştır. Top menfezlerinin kemerleri ise kesme taştandır. 1830'lara kadar Anadoluhisarı'nın başkulesi ile bütün burçlarının üstlerinde dışı kurşun kaplı ahşap külâhlar vardı. G. Sandys, J. Melling ve Ch. Pertusier'nin seyahatnâmelerinin gravürlerinde bu külâhlar gösterilmiştir. Th. Allom'un 1830'a, W. Bartlett'in 1840'a doğru yaptıkları gravürlerde ise külâhlar yoktur. Anadoluhisarı'nın J. Laurens tarafından yapılmış yağlı boya çok güzel bir tablosu 1957'de İstanbul'da bir antikacının elindeyken Türkiye'de bir alıcı bulamadığından II.

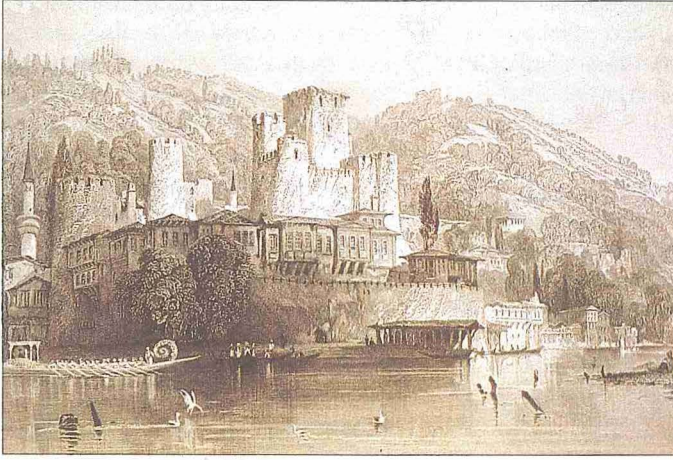
Anadoluhisarı - İstanbul



Anadoluhisarı'nın içindeki namazgâh







Allom'un  
XIX. yüzyılın  
ilk yarısında  
Anadoluhisari'ni  
gösteren  
bir gravürü  
(Constantinople  
and the  
Scenery  
of the  
Seven  
Churches  
of Asia  
Minor,  
London  
1940, I, 76)

Faysal'a satılarak Bağdat'a gönderilmiştir. Ancak bu tablonun 1958 ihtilâlinde sonra ne olduğu bilinmemektedir.

Anadoluhisari, Osmanlı devri Türk askerî mimarisinin önemli eserlerinden biri olması yanında, İstanbul'un fethinden önce Karadeniz boğazında Türklüğün ilk ve en eski izi olarak da özel bir değere sahiptir. Bunların dışında bu muhteşem görünümlü kale, karşısındaki Rumelihisari ile Boğaziçi'nin güzellik ve tarihî karakterinin başlıca unsurlarıdır.

#### BİBLİYOGRAFYA :

Aşıkpaşazâde, *Târih* (Atsız), s. 137; Tursun Bey, *Târih-i Ebû'l-Feth* (nşr. A. Mertol Tulum), İstanbul 1977, s. 43, 45; Küçük Nişancı Mehmed Paşa, *Târih*, İstanbul 1290, s. 114; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 466; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 162; H. Högg, *Türkenburgen an Bosphorus und Hellespont*, Dresden 1932, s. 8-11; A. Gabriel, *Châteaux Turcs du Bosphore*, Paris 1943, s. 9-28; a.mlf., *İstanbul Türk Kaleleri* (trc. Alp Ilgaz), İstanbul, ts. (Tercüman 1001 Temel Eser), s. 19-45; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi I*, s. 501-506; a.mlf., *Osmanlı Mi'mârîsi IV*, s. 617-624; S. Toy, "The Castles of the Bosphorus", *Archaeologia*, LXXX, Oxford 1930, s. 215-228; S. E. S., "Anadolu Hisari", *İA*, I, 430-431; Muzaffer Esen, "Anadoluhisari", *İstA*, II, 808-818; R. Anhegger, "Anadolu Hisârî", *El<sup>2</sup>* (İng.), I, 481.



SEMAVİ EYİCE

#### AN'ÂNE

(bk. ÖRF).

#### AN'ÂNE

(العتنة)

Bir hadisine muteber hadis alma yollarından olmayan "an" (عن) sigasıyla rivayet edildiğini ifade eden terim (bk. MUAN'AN).

### ANÂSİR-İ ERBAA

(العناصر الأربعة)

İlkçağ Yunan,

Ortaçağ İslâm ve hristiyan felsefesinde tabii varlıkların ilkesi sayılan dört madde.

Anâsır kelimesi sözlükte "asıl, kök, soy; şeref ve asâlet" gibi mânalara gelen unsur kelimesinin çoğuludur. Kur'ân-ı Kerim'de unsur ve anâsır kelimeleri geçmemektedir; hadislerde ise "kök, kaynak" anlamında bir iki defa unsur kelimesi kullanılmıştır (bk. Buhârî, "Tevhîd", 37; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "unsur" md.). Anâsır-ı erbaa "dört unsur" demek olup klasik felsefede toprak, su, hava ve ateşten ibarettir. İslâm kaynaklarında anâsır-ı erbaa yerine ustukussât-ı erbaa, erkân-ı erbaa, tabâi'-i erbaa, mevâdd-i erbaa, ümmehât-i erbaa, ümmehât-i süfliyye, usûl, mebâdî ve kavâbis gibi daha başka terimler de kullanılmıştır. Bu terimler pek çok âlim ve düşünür tarafından eş anlamlı sayılmışsa da aralarında bazı küçük farklar bulunmaktadır. Şöyle ki, bir birleşimin içinde onun bir parçası olarak yer alan şeye rûkn (çoğulu erkân), birleşimin çözülmesi sonucunda ortaya çıkan şeye ustukus (çoğulu ustukussât), birleşimi meydana getiren maddeye asıl (çoğulu usûl), yeni bir madde teşkil etmek üzere eski şeklini bırakıp bozulan şeye de unsur (çoğulu anâsır) denir.

İslâm felsefesindeki anâsır-ı erbaa anlayışı antik Yunan düşüncesinden gelmektedir. Antik Yunan'da antropomorfik tanrı inancı hâkim olduğu için yaratma veya yoktan var olma (ex-nihilo) fik-

ri mevcut değildir. Bu sebeple Grekler'e göre tanrı (veya tanrılar) kâinatı yoktan var etmiş değildir; aksine o, kendisi gibi ezeli olan kâinatın ilk maddesine sadece şekil verip onu düzene sokmuştur. İşte tanrı gibi ezeli olan bu ilk madde'nin ne olduğu Grek düşüncesinin kuruluş döneminde çok tartışılmıştır. Arkhe diye ifade edilen bu ilk madde Thales'e göre su, Anaximenes'e göre hava, Herakleitos'a göre ateştir. Empedokles ise bunlardan her birini arkhe olarak kabul etmek yerine, toprakla birlikte dördünün kâinatın ana maddesini teşkil ettiğini söylemiştir. Eflâtun'un da dört unsur fikrini savunduğu bilinmektedir. Dört unsur teorisini sistemleştirerek tabiat bilimlerinde hâkim görüş haline getiren ise Aristo olmuştur. Ona göre kâinat, ay üstü ve ay altı olmak üzere ikiye ayrılır. Ay üstü âlem ebediyet diyarı olduğu için burada oluş (kevn-génération) ve bozulma (fesat-corruption) yoktur ve bu sebeple ay üstü âlemde bir tek unsur vardır. Aristo buna esîr adını verir. Ay altı âlem ise oluş ve bozulma evreni olduğu için burada birden fazla unsurun bulunması gerekir. Aksi takdirde etkileme (fiil) ve etkilenme (infîal) olmaz. Her ne kadar bazı İlkçağ filozofları ay altı âlemde madde olarak değişik şeylerden söz etmişlerse de klasik düşünceye hâkim olan Empedokles'in zikrettiği dört unsur (ateş, hava, su, toprak) görüşüdür. Zira bütün varlıkların yapısında bu dört madde değişik şekillerde bulunmaktadır. Bunlardan mutlak ağır olan unsur (toprak) aşağıya doğru, mutlak hafif olan (ateş) yukarıya doğru, izâfî ağırlık ve hafifliğe sahip bulunan diğer ikisi ise bunların arasında hareket ederler.

Aristo fiziğinin temel konusu olan dört unsur teorisi Helenistik dönemde daha çok benimsenmiş, sonradan Süryâniler aracılığıyla Arapça'ya aktarılmış ve tabâi'-i erbaa, keyfiyyât-ı erbaa, ahlât-ı erbaa ve ilel-i erbaa terimleriyle fizikten tıbbı, tıptan ahlâka kadar geniş bir alana uygulanmıştır.

Aristo'nun *De Génératione et Corruptione* adlı eseri İshak b. Huneyn ve Ebû Osmân ed-Dımaşkî tarafından *Kitâbü'l-Kevn ve'l-fesâd* adıyla Arapça'ya tercüme edilince bu fikirler İslâm dünyasında da tartışılmaya başlandı. Konuyu ana hatlarıyla ilk defa ele alan İslâm filozofu Kindî olmuştur. Ona göre unsur